

Magdalena Filipek

Wydział Polonistyki

Uniwersytet Warszawski

e-mail: m.filipek6@uw.edu.pl

ORCID: 0000-0001-9335-1667

Celina z Treterów Dominikowska (1830–1908?) i jej aktywność literacko-artystyczna. Biografia nienapisana...

Wstęp

Celina z Treterów Dominikowska (1830–1908?) należy do grupy bardzo aktywnych na polu artystycznym, w tym literackim, polskich kobiet, wciąż przez badaczy wieku dziewiętnastego pomijanych, zapomnianych i domagających się uważnego rozpoznania, poczynając od kwerend archiwalnych, poprzez analizę jej dorobku literackiego i plastycznego, po opracowanie syntetyczne. Polskie i zagraniczne zbiory, archiwalne, biblioteczne i muzealne zachowały liczne źródła, świadectwa jej biografii i działalności. Dominikowska to kolejny przykład kobiety aktywnej, o barwnym życiorysie, której biografie przywrócić można (i trzeba) sięgając do pozostawionych przez nią licznych, rozproszonych zbiorów o różnorodnym charakterze, śladów jej obecności artystycznej, społecznej i politycznej.

Celinie Treterównie, później pani Celinie Dominikowskiej – artystce, nie wystarczała jedna forma wypowiedzi. Zachowane materiały, artefakty jej artystycznej działalności ujawniają całe bogactwo narzędzi i form, za pomocą których rejestruje i wyraża siebie, przekazuje przeżycia i doświadczenia. Przez całe życie towarzyszyła jej nieustająca, wręcz nagląca potrzeba rejestrowania rzeczywistości, przetwarzania jej w sposób literacko-artystyczny. Wciąż poszukiwała nowych form wyrazu. Tekstualizacja rzeczywistości była dla niej praktyką, stałym, codziennym niemal zajęciem, niekiedy sposobem

na przetrwanie trudnych chwil. Formy, po które sięga Dominikowska, takie jak dziennik, szkicownik czy zielnik w jej ujęciu stają się praktykami codzienności¹, poprzez które tekstualizuje osobiste doświadczenia oraz otaczającą ją świat.

Kim była „Celina z Orlego Gniazda”?

Celina z Treterów Dominikowska domaga się od badaczy opracowania pełnej biografii², która z jednej strony przywróciłaby tę postać i jej działalność wiekowi XIX, z drugiej wzbogaciłaby wiedzę na temat epoki i roli, którą odegrały w niej kobiety-artystki, literatki, diarystki. W literaturze przedmiotu rozpoznawana jest (to wciąż wstępne rozpoznanie) przede wszystkim jako malarka, rzeźbiarka i pisarka, wspomina się też o Dominikowskiej jako działaczce patriotycznej i społecznej oraz kolekcjonerce³, która między innymi w latach 60. XIX wieku utworzyła prywatne muzeum pamiątek historycznych i narodowych związanych z powstaniem styczniowym we dworze w Orelcu nad Sanem. Nie były to jednak jedyne jej zajęcia. Dominikowska była także aktywna w życiu publicznym, politycznym, społecznym i gospodarczym. Baczna uwagę poświęcała, a niekiedy brała także udział w wydarzeniach intelektualnych, literackich i kulturalnych, czego zresztą zostawiała liczne ślady w swej aktywności diarystycznej i artystycznej, sięgając po różne formy wypowiedzi, wciąż poszukując nowych możliwości przekazu. Często posługiwała się pseudonimem „Celina z Orelca” lub „Celina z Orlego

¹ Termin stosowany przez wielu badaczy, często w kontekście antropologii literatury, antropologii praktyk językowych, literackich praktyk życia codziennego, a także antropologii kultury. Pojawia się w tekstach m.in. Pawła Rodaka, Elżbiety Wichrowskiej, Tomasza Umerle.

² W przygotowaniu jest moja rozprawa doktorska dotycząca praktyk tekstualizowania rzeczywistości na przykładzie między innymi aktywności literacko-artystycznych Celiny z Treterów Dominikowskiej. Rozprawa pisana jest pod kierunkiem prof. dr hab. Elżbiety Wichrowskiej z Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego. W dysertacji znajduje się rozdział biograficzno-źródłowy, który dotyczy rekonstruowanej biografii Dominikowskiej, członków jej rodziny i związanych z nią rozproszonych źródeł archiwalnych.

³ Zob. W. Belcik, *Dominikowska z Treterów Celina*, w: *Słownik biograficzny twórców oświaty i kultury XIX i XX wieku Polski południowo-wschodniej. Suplement*, red. K. Szmyd, Rzeszów 2015, s. 39–40; K. Korzon, *Fragment treterianów w Ossolineum*, „Ze Skarbca Kultury: półrocznik Zakładu Narodowego im. Ossolińskich”, 1990, z. 50, s. 162–163; I. Arabas, *Apteczki domowe w polskich dworach szlacheckich. Studium z dziejów kultury zdrowotnej*, Warszawa 2006, s. 69–70; M. Filipek, hasło: Dominikowska Celina (m.in. biogram), w: *Baza Archiwum Kobiet*, <https://www.archiwumkobiet.pl/autor/dominikowska-celina> [dostęp 29.12.2025].

Gniazda”⁴. Działalność literacka, artystyczna i kolekcjonerska Dominikowskiej przykuwa uwagę różnorodnością i bogactwem form⁵.

Celina Treter urodziła się 29 czerwca 1830 roku we wsi Łonie⁶ koło Lwowa, w rodzinie Konstancji Łodyńskiej herbu Sas (1805–1862) i Aleksandra Stanisława z Lubomirza Tretera (1793–1853). Przodkowie jej zarówno od strony ojca, jak i matki to przedstawiciele rodów szlacheckich, ziemiańskich, dobrze sytuowanych. Dzieje rodziny Treterów sięgają daleko w przeszłość. W opracowaniach spuścizny po Treterach wspomina się, że była to „rodzina znana w dziejach Polski, wywodzili się z niej wybitni historycy, teoretycy sztuki, wysocy urzędnicy państwowi. Początki rodu, pochodzącego z Prus Wschodnich, sięgają XVI w.”⁷. Najstarszym, rozpoznawanym w źródłach przedstawicielem, można powiedzieć pra-przodkiem, czyli protoplastą rodu Treterów jest Jakub⁸ Treter (1517–1597), herbu Boncampagna, Draco⁹, który pochodził z Pomorza oraz jego starszy brat Szymon, późniejszy pleban doliński¹⁰. Krystyna Korzon, analizując historię wybranych członków rodu Treterów zauważa, że:

⁴ Zob. hasło ‘Dominikowska z Treterów’, w: K. Estreicher, *Bibliografia polska XIX. stolecia* [!], t. 6: *Dopełnienia (A–O)*, Kraków 1881, s. 168. Estreicher odnotowuje: „Celina z Orelca (w Wyrndnem w Pow. Liskim)”. Por. także „Dominikowska Celina – Celina z Orelca”: E. Minkowiecki, *Wykaz pseudonimów używanych przez autorów polskich*, Warszawa 1888, s. VII oraz s. XIX.

⁵ Wiele źródeł dotyczących Celiny z Treterów Dominikowskiej – rękopisów, szkiców, akwareli, rysunków, laurek – można obejrzeć w Polonie – bibliotece cyfrowej, w której gromadzone są zbiory Biblioteki Narodowej, zob. <https://polona.pl/objects?searchCategory=objectSets&page=0&size=24&sort=RELEVANCE&searchLike=celina%20Dominikowska> [dostęp 3.01.2026].

⁶ Zdarza się niekiedy nazwa Łonia, szczególnie w zapisach Dominikowskiej i rodziny, co wiąże się także z niepoprawną odmianą nazwy miejscowości. Dominikowska często stosuje i nagminnie zapisuje „w Łoni”, mimo iż powinno być „w Łoniach”. Na terenie Ukrainy do dziś istnieje wieś Łonie. W niniejszym artykule przyjmuję odmianę miejscowości źródłową. Jest to odmiana autorska, stosowana przez Dominikowską i rodzinę konsekwentnie, prawdopodobnie lokalna. Szerokie zastosowanie odmiany „w Łoni” znajdziemy w wielu tytułach źródeł dotyczących Dominikowskiej, m.in.: w tytule młodzieńczego dziennika *Pamiętnik Lekarki w 1849 w Łoni*, w tytule młodzieńczego szkicownika *Życie młodej [!] dziewczyny od 1839 roku do 1853 w Łoni*, w tytułach rysunków i akwareli, np. *Dom w Łoni*, *Dwór i Oficyna nowa w Łoni*. Wieś Łonie w powiecie Przemyślan y znajdowała się w zaborze austriackim. Tereny te określano mianem Galicji Wschodniej. W XIX wieku funkcjonowały obie nazwy wsi „Łonie” oraz „Łonia”, co potwierdza *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, T. 5 [Kutowa-Malczyce], red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1884, s. 714.

⁷ Zespół: Treteri, (Treterowie), w: *Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie: przewodnik po zasobie archiwalnym*, oprac. A. Krochmal, Warszawa 2005, s. 355.

⁸ Dawniej zapisywano: Jakób.

⁹ Smok.

¹⁰ Zob. drzewo genealogiczne rodziny Treterów. Biblioteka Narodowa (dalej: BN), sygn. rkps 5580 III, S. z Lubomirza Treter, *Drzewo rodowe rodziny z Lubomirza Treterów*, Lwów dnia 24 maja 1932 r.

była to rodzina ludzi wykształconych, światłych, ortodoksyjnie katolickich, z wieloma wybitnymi duchownymi w poszczególnych generacjach, wnosząca wartościowe elementy w polską kulturę. Profesja protoplasty [Jakub Treter był złotnikiem i introligatorem w Poznaniu – M.F.] pozwala na łatwy i efektowny – acz prawdziwy – wniosek o zaszczepieniu potomkom szacunku dla dokumentów słowa pisanego¹¹.

Treterowie od wieków darzyli szczególnym szacunkiem „dokumenty słowa pisanego”. Przejawiało się to przede wszystkim rodzinną pasją do zapisywania, notowania, tworzenia, ponadto do gromadzenia zbiorów książkowych oraz pamiątek rodzinnych i historycznych. Liczni członkowie rodziny aktywni byli na polu literackim – pisali prace o tematyce społeczno-gospodarczej i historycznej, spisywali dzieje rodziny, pisali wiersze okolicznościowe, utwory prozą, prowadzili rodzinne albumy. Zarówno dziad Celiny Treterówny, Baltazar z Lubomirza Treter (1753–1819), jak i jego brat Stanisław Kajetan (1744–1823) przyczynili się bardzo do zebrania rodzinnej spuścizny. Bracia zgromadzili i scalili wszelkie materiały, które rozproszone były wśród prywatnych zbiorów poszczególnych osób i należały do różnych gałęzi rodzinnych. Wspólnymi siłami doprowadzili do utworzenia pełnowartościowego archiwum Treterów¹². Część rodzinnych zbiorów znajdowała się w Burzcu w ziemi sęczyckiej (tam była biblioteka i archiwum), które Stanisław Kajetan odziedziczył po swym dziadku Stanisławie Aleksandrze, a część w majątku w Łoni w powiecie przemysłańskim, którym gospodarował Baltazar¹³. Dom, który zamieszkiwali bracia, znany był w okolicy pod nazwą „Treterówka”. „Treterówkę”, inaczej zwaną „Łoniówką”, odnotowuje także *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*¹⁴.

W tej samej Łoni w rodzinnym majątku „Treterówce”, wiele lat później, dorastała i wychowywała się Celina Treter, która tak jak jej przodkowie umiała i darzyła wielkim szacunkiem słowo pisane, próbowała swoich sił zarówno w dziedzinie literatury, jak i sztuki, ponadto kontynuowała rodzinną tradycję także poprzez działalność archiwizacyjną, która przekształciła się w późniejszych latach w utworzenie prywatnego muzeum pamiątek narodowych. Gdy w marcu roku 1849 Łonie zostały zagrożone widmem sprzedaży, Celina Treterówna w młodzieńczym dzienniku¹⁵ pisała:

¹¹ K. Korzon, *Fragment treterianów w Ossolineum*, s. 156.

¹² Tamże, s. 158.

¹³ Tamże, s. 159 i s. 161.

¹⁴ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, T. 5 [Kutowa-Malczyce], s. 714.

¹⁵ BN, Archiwum Aleksandra Czołowskiego (dalej: AAC), rkps 6441 II: Celina Dominikow-

Wczoraj Kiedyśmy to razem spacerowały sobie po salonie_ przyszła nam na myśl ta chwila w której to Łonie to miejsce rodzinne przyjdzie nam porzucić, ale porzucić na zawsze! ze łzą w oku odczytałam Opis wsi Łonie, które jadąc w Sanockie w tem tygodniu, ze sobą Papa weźmie, chcąc znaleźć kupca, jeżeli Pan Tworowski nie zechce do którego w tem to interesie Tato pisał. Smutne myśli nasuwały nam się jedna po drugiej, ta przyszłość przepędzenia tej cudnej pory lata w mieście, między murami kiedy to wieś ma tyle w tem czasie powabów!¹⁶

W diariuszu Celina cytuje także fragment zapisków swojej siostry, Wiktorii, która także prowadziła dziennik. Można uznać, że Celina odczuwała całą sytuację związaną z rodzinną Łonią podobnie jak siostra. Postanowiła więc wyrazić emocje, które ją przepełniały za pośrednictwem siostrzanych słów.

Właściem skończyła przepisywanie Opisu Łoni, którą tato na prawdę już chce sprzedawać, i jestem tak smutną, tak niekontentą! tak zawsze daleką była mi ta myśl opuszczenia na wieki mego rodzinnego miejsca _ że dziś tem boleśniej jest dla mnie ta pewność, że wkrótce trza będzie porzucić wszystkie tak miłe mi pamiątki mego dzieciennego wieku, i mej młodości, bo już teraz niestety! choć niestara w lata, to już przepadły dla mnie te błogie uczucia mej szesnastoletniej wiosny¹⁷! i tylko pamiątkami lubię się bawić _ a gdzież ich więcej jak w Łoni?? gdzież ujrzę aby każde drzewo, każde miejsce mówiło mi tyle o przeszłości! gdzież tyle chwil szczęśliwych i swobodnych przepędziłam jak nie w tym ciuchym domku? gdzież biegałam dzieckiem? gdzie moja bujna młoda wyobraźnia tyle zamków na lodzie budowała! a gdzież nareście będę szczęśliwszą gdy już dla mnie minęły na wieki chwile rozkoszy i swobody!? Niechcę już dłużej rozwodzić się nad z dzisiejszym moim smutkiem, nawet papier niepowinien wiedzieć że rzecz tak mała na pozór tak mocno mię obchodzi _ a zresztą i cóż to pomoże? a to przecież moje przekonanie nie oddawać się smutkowi, kiedy on na nic się nie przyda [...]!¹⁸

ska, *Pamiętnik z lat 1848–1849*. Liczy 31 kart. Młodzieńczy dziennik Treterówny funkcjonuje pod różnymi nazwami: *Pamiętnik z lat 1848–1849*, *Pamiętnik Celine Treterówny* oraz *Pamiętnik Lekarki w 1849 w Łoni*. W zbiorach Biblioteki Narodowej dziennik zarejestrowany został pod tytułem *Pamiętnik z lat 1848–1849*, na pierwszej stronie jednak widnieje tytuł nadany najprawdopodobniej przez samą Celinę lub jej siostrę Wiktorię – *Pamiętnik Lekarki w 1849 w Łoni*. Tytuł ten wiąże się przede wszystkim z końcową częścią rękopisu, czyli notatkami z podjętego przez Celinę i Wiktorię zadania leczenia chłopów z okolicznych wsi, zarówno dorosłych, jak i dzieci.

¹⁶ BN, ACC, rkps 6441 II: C. Dominikowska, *Pamiętnik z lat 1848–1849*, k. 9v. Wpis z dnia 6 marca 1849 r. W cytatach z dziennika Treterówny zachowuję oryginalną pisownię i ortografię, ponadto autorskie podkreślenia i skreślenia w zapisach. Dotyczy to wszystkich cytatów przytaczanych w artykule. Cytaty transliteruję.

¹⁷ Wiktorja Treter, urodzona 23 sierpnia 1829 r., pisze te słowa w roku 1849, czyli ma lat dwadzieścia.

¹⁸ BN, AAC, rkps 6441 II: C. Dominikowska, *Pamiętnik z lat 1848–1849*, k. 9v. Wpis z dnia 6 marca 1849 r.

Łonie, wieś, zabudowania, ogród, sad i wszelkie przyległości, a w tym „Treterówka”, rodzinny dom pełen przeżyć, wspomnień, radości, głośnych śmiechów, cichych smutków, narodzin i śmierci, wyjazdów i powrotów, czasu nauki, pracy oraz czasu odpoczynku i wspólnych zabaw – to miejsce było dla rodziny bardzo ważne. Cenniejsza jeszcze i trwalsza niż niszczące wichury czasu była przekazywana z pokolenia na pokolenie opowieść o tożsamości, wychowanie w duchu patriotyzmu, zamiłowanie do zdobywania wiedzy, w tym także historii, nie tylko powszechnej i narodowej, lecz także dziejów rodziny. To wszystko razem miało znaczący wpływ na dorastającą dziewczynę, jej zainteresowania i całe późniejsze życie.

Celina Treterówna urodzona w 1830 roku reprezentuje pokolenie, które w sposób namacalny doświadczyło skutków powstania listopadowego. Potem, jako młoda, osiemnastoletnia osoba przeżyła w sposób świadomy wypadki Wiosny Ludów, które nie ominęły bliskiego jej rodzinnym Łoniom Lwowa¹⁹. Po zbombardowaniu miasta jesienią 1848 roku i kapitulacji polskich oddziałów nastąpiła radykalizacja rządów austriackich. Następstwa tych wydarzeń nie ominęły rodziny Treterów. Celina jako dojrzała osoba była zaangażowana w wydarzenia związane z powstaniem styczniowym i wypadkami popowstańczymi. „Bywała w Sanoku i we Lwowie, śledząc pilnie losy powstania styczniowego. Wspierała powstańców i zapisywała wydarzenia, w których uczestniczyła. Dzięki niej zachowało się wiele informacji o powstańcach 1863 w Galicji”²⁰. Jej *Zapiski z powstania 1863–1864* oraz *Wspomnienia z wystawy paryskiej* zostały zamieszczone w *Obrazkach galicyjskich* wydanych przez Jakuba Gordona²¹. Każde z wydarzeń narodowych, pośrednio powstanie listopadowe, Wiosna Ludów i powstanie styczniowe pozostawiło trwałe ślady w jej twórczości i liczne świadectwa, które analizować trzeba tak w perspektywie indywidualnego doświadczenia, jak i artystycznego przetworzenia.

Wychowana w duchu patriotycznym, czytała z zamiłowaniem i dużo, pisma Kochanowskiego, Krasińskiego, romantyków, Mickiewicza, Krasińskiego, Słowackiego, Syrokomlę, Odyńca, wszelką literaturę, do której miała dostęp. Wśród lektur wymienia także pisma Lelewela i Georga Hermesa. Treterówna czytywała też w ludowym języku ruskim pierwsze ukraińskie czasopismo

¹⁹ Przeżycia i nastroje społeczne dotyczące niepokojów we Lwowie i szerzej – Galicji, opisuje w młodzieńczym dzienniku – *Pamiętniku z lat 1848–1849*.

²⁰ W. Belcik, *Dominikowska z Treterów Celina*, s. 39.

²¹ J. Gordon (Maksymilian Jatowt), *Obrazki galicyjskie*, Sanok 1869. Pierwotnie część zapisków powstańczych Dominikowskiej ukazała się drukiem w czasopiśmie lwowskim „Mrówka” 1869, nr 4 i następnym.

wydawane w Galicji – „Zorję Hałycką”²². Przy okazji przywoływania literackich zamiłowań warto wspomnieć, że *Przedświt* Zygmunta Krasińskiego, wydany w 1843 roku po raz pierwszy, był jedną z ukochanych lektur Celiny. Wspomina w dzienniku:

Tak cicho i spokojnie w salonie dla tego tam się przenieśliśmy z moimi książkami i papierami, a że gości nie spodziewamy się więc ten mały nieporządek może być, potem chodząc po salonie deklamuję mój ukochany *Przedświt*, któremu się parę arkuszy nauczyła, i gdy się już dobrze zmęczyła koło 9tej idę grać i spiewać, ile mi się podoba, bo już mamy w tem całkowitą wolność [...]”²³.

Wzrastała w gronie rodzeństwa. Miała trzech braci: Hilarego, Konstantego i Mieczysława oraz dwie siostry: Wiktorię i Anielę (zwaną Lunią). Prawdopodobnie rodzice Celiny mieli więcej dzieci, które zmarły jednak w wieku dziecięcym. W młodzieńczym dzienniku Treterówna wspomina w jednym z wpisów „My byliśmy na grobie naszych dwóch siostr i brata, obok nas cerkiew drewniana i dzwonnica także”²⁴. Celina wychowywała się w dworku rodzinnym w Łoni²⁵, oddając się naukom i zabawom. Tam otrzymała edukację typową dla wychowania i wykształcenia panien z dobrego domu w XIX wieku. Najpierw razem z siostrą pozostawała pod opieką guwernantki Anieli Elsner²⁶, która uczyła i opiekowała się dziewczętami w la-

²² „Zorja Hałycka”, warianty tytułu po polsku: „Zorja Halicka”, „Zorja Hałycka”. Gazeta ukazywała się w latach 1848–1857. Do 1851 roku była drukowana w ludowym języku ruskim. Pierwszym redaktorem był Antoni Pawecki, jeden z założycieli czasopisma oraz członek Głównej Rady Ruskiej (HRR).

²³ BN, AAC, rkps 6441 II: C. Dominikowska, *Pamiętnik z lat 1848–1849*, k. 14r. Wpis z dnia 15 grudnia 1848 r.

²⁴ Tamże, k. 23v. Wpis z dnia 27 kwietnia 1849 r.

²⁵ Wiele odwzorowań i odniesień do rodzinnego dworku w Łoni można odnaleźć w młodzieńczym szkicowniku Dominikowskiej, zob. BN, sygn. AFRys. 15/I: C. Dominikowska, [*Pamiętnik rysunkowy*]: [Inc.:] *Życie młodej [!] dziewczyny od 1839 roku do 1853. w Łoni*, k. 4r [*Dom w Łoni*, 1839], k. 25r [*Dwór i Oficyna nowa w Łoni*. 2go czerwca 1846], k. 26r [*Plan domu i Ogrodu w Łoni*, 1846]. O szkicowniku Dominikowskiej wspomina: E. Wichrowska, *Szkicownik jako dokument autobiograficzny (XVIII/XIX wiek)*, „Teksty Drugie” 2018, nr 6, s. 54–76. O szkicowniku Dominikowskiej jako szkicowniku prywatnym, osobistym, odgrywającym szczególną rolę w życiu autora, pisze obszerniej Wichrowska w publikacji: E. Wichrowska, *Zapisy codzienności... O dziewiętnastowiecznych dziennikach choroby i osobistych szkicownikach malarskich*, Warszawa 2023. Zob. szczególnie cz. III *Prywatny szkicownik malarski*, podrozdział 6. Szkicownik Celiny z Treterów Dominikowskiej *Życie młodej dziewczyny od 1839 roku do 1853 w Łoni*, tamże, s. 252–260.

²⁶ Zob. BN, sygn. AFRys. 15/I, C. Dominikowska, [*Pamiętnik rysunkowy*]: [Inc.:] *Życie młodej [!] dziewczyny od 1839 roku do 1853. w Łoni*, k. 6r. Rysunek z 1841 r. przedstawia Anielę Elsner. Dopisek: „Anieli Elsner. Guwernantka nasza od 839 r. do 843 r. w Łoni”. Młodzieńczy szkicownik Dominikowskiej jest dostępny on-line w serwisie Polona: <https://polona.pl/item-view/0a4be063-cc58-4059-87ea-02ff2d5b0356?page=14> [dostęp 4.01.2026].

tach 1839–1843. W roku 1843 siostry Celina i Wiktoria pod opieką matki udały się z Łoni na pensję do Lwowa w celu dokończenia edukacji. Przebywały tam przez trzy lata, od 6 czerwca 1843 roku do 2 czerwca 1846 roku. Siostry pobierały nauki w zakresie historii, francuskiego, niemieckiego, włoskiego oraz rysunków, gry na fortepianie, śpiewu, tańca oraz szycia koszul i sukien (krawiectwa) – co zresztą rejestruje pamiętnik w formie szkicownika prowadzony przez Celinę. Siostry Treter uczyły się również po powrocie z lwowskiej pensji, kształcąc się i poszerzając wiedzę w sposób samodzielny. Intensywnie czytały, także często w oryginalnych językach, uczyły się geografii, historii, języków obcych. Doskonaliły się również w grze na fortepianie i w śpiewie.

Po powrocie do Łoni Celina razem z Wiktorią podjęły się nauczania dzieci ekonomicznych i chłopskich. W zajęciu tym pomagała im początkowo podczas swojego pobytu w Łoni Johanna Kurzweil²⁷. W 1848 roku podczas dwumiesięcznego pobytu we Lwowie siostry szyły wraz z innymi panienkami koszule dla więźniów aresztowanych w okresie lwowskiej Wiosny Ludów. Następnie Treterówny powróciły do domu i podjęły praktykę leczenia okolicznych rodzin chłopskich i potrzebujących²⁸. Te doświadczenia oraz rozmaite dolegliwości i stosowane na nie medykamenty Celina opisywała w swoim młodzieńczym dzienniku, tytułując tę część zapisków *Pamiętnikiem Lekarki w 1849 w Łoni*²⁹. W późniejszym czasie siostry zajęły się również prowadzeniem gospodarstwa, a oprócz zielerstwa także ogrodnictwem, hodowlą bydła i drobiu.

Wspomnę tylko w krótkości o nowych naszych planach, bom się już strasznie rozpięła: otóż chcemy pieniądze robić, a to tym sposobem; siejemy owies na przyszły rok i sadzimy kartofle, z czego mamy mieć neapolitańskie summy, ale, także i mleko od krów naszych zbieramy, i masło i ser będziemy robić. Wsadzamy paciuki³⁰ do karmnika, wywozimy same gnój pod kartofle naszą bryczką, którą dziś kupujemy i słowem i czynem zabieramy się do gospodarstwa; ale dość już na dzisiaj³¹.

²⁷ Prawdopodobnie jedna z guwernantek.

²⁸ Te informacje biograficzne pozyskałam z młodzieńczego dziennika Celiny Treterówny – *Pamiętnika Lekarki w 1849 w Łoni*, a także z młodzieńczego szkicownika – [*Pamiętnika rysunkowego*]: [Inc.:] *Życie młodej [!] dziewczyny od 1839 roku do 1853. w Łoni*.

²⁹ Zob. przypis 15.

³⁰ Paciuk – gw. „prosię lub (rzadziej) wieprz tuczony” [zob. hasło ‘paciuk’, w: *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. 4, Warszawa 1964, s. 8]. Doroszewski podaje także, że w drugim znaczeniu, w terminologii łowieckiej, ‘paciuk’ to „dzik w drugim roku życia”.

³¹ BN, AAC, rkps 6441 II: C. Dominikowska, *Pamiętnik z lat 1848–1849*, k. 18r–18v. Wpis z dnia 26 czerwca 1849 r.

W późniejszych latach (ok. 1850 r.) Celina Treterówna poślubiła starszego od siebie Kajetana Dominikowskiego, pochodzącego ze Strusowa byłego więźnia w Szpilbergu³², ziemianina, działacza konspiracyjnego i niepodległościowego. Kajetan Dominikowski uczestniczył w konspiracyjnych przygotowaniach do powstania krakowskiego w 1846 roku, później zaangażowany był w wydarzenia Wiosny Ludów i za tę działalność uwięziony³³. Uczestniczył także w powstaniu węgierskim 1848–1849 w stopniu kapitana w ramach Legionu Polskiego na Węgrzech.

Małżonkowie początkowo zamieszkali w Dźwiniaczu Górnym³⁴, którego współwłaścicielką wraz z bratem Mieczysławem była Treterówna. Po sprzedaniu dóbr w Dźwiniaczu Dominikowska razem z mężem przeniosła się do Orelca nad Sanem, gdzie mieszkała w latach 60. XIX wieku. Tam w oreleckim dworze utworzyła małe muzeum i zgromadziła narodowe pamiątki historyczne między innymi: fragmenty sztandarów, pierścienie historyczne, kolekcję monet³⁵, pieczęcie Rządu Narodowego z okresu powstania styczniowego³⁶. Ważnym elementem jej zbiorów są dwa albumy z autografami znakomitych postaci oraz zbiory rycin, fotografii³⁷, odezw i ogłoszeń urzędowych³⁸. Razem z mężem Kajetanem była zaangażowana w pomoc powstańcom, mię-

³² Niem. Spielberg, cs. Špilberk (Hradczy Kopiec) – zamek i twierdza w Czechach, w mieście Brnie. Od XIX wieku w kazamatach twierdzy mieściło się jedno z najcięższych w Europie więzień politycznych i kryminalnych.

³³ Początkowo Kajetan Dominikowski przetrzymywany był w Sanoku, później przewieziony wraz z innymi więźniami do Lwowa. Wyrokiem z dnia 1 lipca 1847 roku został skazany na karę sześciu lat ciężkiego więzienia. Wraz z innymi uczestnikami konspiracyjnymi z Sanocczyzny został wywieziony do Szpilbergu, gdzie przebywał od 13 sierpnia 1847 roku. Na mocy amnestii, którą objęto także konspiratorów, został zwolniony 25 marca 1848 roku.

³⁴ Zob. BN, sygn. AFRys. 15/I: C. Dominikowska, [*Pamiętnik rysunkowy*]:[Inc.:] *Życie młodej [!] dziewczyny od 1839 roku do 1853. w Łoni*, k. 88r [*Dźwiniacz – górny w obwodzie Sanockim*, 1850].

³⁵ „Wczoraj brat pani Daukszowy pan kapitan przysłał mi 12cie sztuk monet do mego zbioru”, zob. Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka im. W. Stefanyka (Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника), dalej: LNNB), Oddział Rękopisów, fond 130 (Archiwum Treterów), sygn. DE-22782, C. Dominikowska, *Dziennik Celiny Dominikowskiej z lat 1864–1867* [*Pamiętnik Celiny Dominikowskiej w Orelcu. Tom jedynasty*], s. 308 (numeracja odautorska). Wpis z dnia 31 grudnia 1866 r.

³⁶ „Gromadziła różne narodowe pamiątki historyczne, które znalazły się w urządzonym przez nią muzeum we dworze w Orelcu. Były to monety rzymskie, pierścienie historyczne, fragmenty sztandarów krzyżackich, napoleońskich i polskich, pieczęcie Rządu Narodowego z powstania styczniowego” [W. Belcik, *Dominikowska z Treterów Celina*, s. 39].

³⁷ Zebrała kilkadziesiąt fotografii powstańców styczniowych, „przeważnie dowódców oddziałów, oraz inne pamiątki z tego okresu, jak listy, druki i precjoza” [por. K. Korzon, *Fragment treterianów w Ossolineum*, s. 162].

³⁸ O albumach z autografami i zbiorach Dominikowskiej wspomina W. Belcik, *Dominikowska z Treterów Celina*, s. 39–40.

dzy innymi udzielając im schronienia we własnym domu w Orelcu, a także organizując ucieczki w góry i w inne bezpieczniejsze miejsca. Od 5 maja 1863 roku jako „baron Bronicki” chronił się w domu Dominikowskich jeden z bardziej znanych uczestników powstania węgierskiego 1848, a także powstaniec styczniowy, Edmund Ślaski³⁹. W Orelcu u Celiny i Kajetana ukrywał się także od 15 lutego do 27 lutego 1864 roku pułkownik Józef Grekowicz⁴⁰, dowódca oddziału swojego imienia w powstaniu styczniowym, naczelnik wojenny województwa kaliskiego, naczelnik sił zbrojnych województwa krakowskiego. Wobec zagrożenia rewizją został przewieziony przez Kajetana w inne bezpieczne miejsce. 4 marca 1864 roku w odpowiedzi na głoszony przez władze austriackie stan oblężenia w Galicji pułkownik Grekowicz wydał Okólnik, w którym ogłosił stan oblężenia od siebie („*contre coup* rozkazowi rządowemu”). Grekowicz wezwał mieszkańców do posłuszeństwa władzom powstańczym. W swoim diariuszu z tego czasu Dominikowska zamieszcza tekst odezwy⁴¹ pułkownika Grekowicza do obywateli oraz opisuje nastroje panujące wśród szlachty i ludu. W dalszych zapiskach z czasów po-

³⁹ Edmund Ślaski (1831–1863) – właściwie Slaski. Pochodził ze szlacheckiej rodziny Slaskich herbu Grzymała. Uczestnik powstania węgierskiego 1848–1849 oraz powstania styczniowego. Były oficer austriacki, później nauczyciel we Lwowie. W powstaniu styczniowym walczył w Lubelskim. Uczestniczył w potyczkach pod Hutą Krzeszowską w marcu 1863 r. Walczył w randze kapitana w partii Leona Czechowskiego, a następnie w stopniu majora jako dowódca własnego oddziału. Pod wodzą gen. Aleksandra Waligórskiego jako major dowodził oddziałem i podczas bitwy pod Łążkiem 22 października 1863 r. ranny został kulą w ramię i zmarł po kilku dniach 30 października w szpitalu w Chwałowicach. Zob. *Imionospis poległych i straconych ofiar powstania roku 1863 i 1864*, zebrał i ułożył H. Stupnicki, Lwów 1865, s. 76–77.

⁴⁰ Józef Adam Grekowicz (1834–1912), ps. „Gronostajski”, używał też ps. „Kulczycki” – powstaniec styczniowy, dowódca oddziału swojego imienia w powstaniu styczniowym, naczelnik wojenny województwa kaliskiego, naczelnik sił zbrojnych województwa krakowskiego, inżynier. Mianowany został pułkownikiem przez Rząd Narodowy 18 stycznia 1863 r. Wziął udział w bitwie pod Miechowem 17 lutego 1863 r., w której odniósł rany ręki. Ranny przedostał się do Krakowa i uniknął internowania. Organizował nowe oddziały i formacje na ziemi krakowskiej i lubelskiej. Na czele sformowanych oddziałów wkroczył do Królestwa i stoczył bitwę pod Szklarami. Wziął udział w potyczkach pod Żółkiewką, a później w bitwie pod Igołomią (4 maja 1863 r.). Zebrał nowe oddziały i 24 sierpnia stoczył przegraną bitwę pod Fajslawicami. Po niej przeszedł do Galicji, gdzie chronił się u Dominikowskich. Po upadku powstania wyemigrował do Turcji, Szwajcarii i Francji. W Paryżu ukończył studia inżynierskie. Pracował przy budowie kolei w Turcji, w San Domingo, na Martynice, w Bułgarii. Od 1886 r. przez 21 lat pełnił funkcję inżyniera Wydziału Powiatowego w Buczaczu. Został pochowany na Cmentarzu Łyczakowskim we Lwowie na tzw. „górce powstańców styczniowych”.

⁴¹ Zob. LNNB, Oddział Rękopisów, fond 130 (Archiwum Treterów), sygn. DE-22782, C. Dominikowska, *Dziennik Celiny Dominikowskiej z lat 1864–1867* [Pamiętnik Celiny Dominikowskiej w Orelcu. Tom jedynasty], s. 48–52 (numeracja odautorska). Wpis z dnia 6 marca 1864 roku. Fragment ten zamieścił Jakub Gordon w *Obrazkach galicyjskich* – C. Dominikowska, XI. *Okólnik Grekowicza*, w: J. Gordon, *Obrazki galicyjskie*, Sanok 1869, s. 139–141.

wstania na uwagę zasługuje brawurowa akcja uwolnienia jednego z powstańców z transportu, którą Celina Dominikowska zorganizowała „z pomocą pani Rylskiej” po dwukrotnych odwiedzinach u osadzonego. W wydarzenia zaangażowani byli również państwo Obertyńscy, a tymczasowego schronienia więźniowi udzielili we dworze w Olszanicy pan Jordan z małżonką. Powstaniec ukrywał się w Galicji pod pseudonimem kapitana Niemiry, a także Hieronima Wołyńskiego. Wiadomo było o nim, że to

były oficer moskiewski, później dowódzca jednego z oddziałów w walce przeciw Moskwie, następnie kapitan kadrów formujących się w Galicji, został schwytany przez władze austriackie i miał być wydany Moskwie, gdzie go czekała kula albo stryczek. Nie było się co namyślać, gdy chodziło o ocalenie życia [obrońcy ojczyzny! – dodane później w druku – M.F.]⁴²

– pisała Dominikowska. Kapitan Niemira kilkakrotnie przebywał we dworze w Orelcu, znajdując tam schronienie i pomoc. W czasach popowstaniowych Dominikowska organizowała razem z innymi kobietami nielegalne nabożeństwa żałobne za poległych powstańców, o czym również wspomina w dziennikach.

Kontakty towarzyskie Dominikowskiej

Celina z Treterów Dominikowska była kobietą bardzo aktywną. Działała przede wszystkim na terenie Lwowa, Krakowa, Krosna, Sanoka, Dubiecka, Haczowa i Orelca. Utrzymywała kontakty towarzyskie i artystyczne z Józefem Ignacym Kraszewskim, Kornelem Ujejskim, Karolem Estreicherem, Janem Styką, Wojciechem Kossakiem, Arturem Grottgerem czy z Tadeuszem i Antonim Popielami. W bliskiej przyjaźni pozostawała z hrabią Aleksandrem Krasickim, panem na Dubiecku oraz jego córką hrabiną Aleksandrą z Krasickich Konarską, z którymi wymieniała się listami i u których bywała częstym a miłym gościem. Pozostawała również w kontakcie epistolograficznym z poetką Marią Bołoz-Antoniewiczową znaną jako Maria z Rusiłowa oraz z Heleną Dąbcańską, kolekcjonerką, ofiarodawczynią wartościowych i bogatych kolekcji dla wielu polskich muzeów. Dominikowska podtrzymywała serdeczną relację i korespondowała przez szereg lat z Józefem Ignacym

⁴² LNNB, Oddział Rękopisów, fond 130 (Archiwum Treterów), sygn. DE-22782, C. Dominikowska, *Dziennik Celiny Dominikowskiej z lat 1864–1867* [*Pamiętnik Celiny Dominikowskiej w Orelcu. Tom jedynasty*], s. 56–57 (numeracja odautorska). Wpis z dnia 21 marca 1864 roku. Fragment ten zamieścił Jakub Gordon w *Obrazkach galicyjskich* – C. Dominikowska, XI. *Ucieczka Niemiry*, w: J. Gordon, *Obrazki galicyjskie*, s. 142.

Kraszewskim aż do śmierci pisarza w 1887 roku. Z listów tych wynika, że w latach 70. XIX w. Celina zamieszkała w Krośnie, gdzie sąsiadowała z baronową Białobrzeską⁴³. W tym okresie bywała też w Dubiecku. W późniejszych latach przeprowadziła się do Lwowa, gdzie zajmowała się między innymi wydawaniem pocztówek. Miała syna Kordiana⁴⁴. Kordian Dominikowski był stypendystą Petryczyna⁴⁵ i uczył się w Krajowej Szkole Rolniczej w Czerlichowie, którą ukończył w 1893 roku⁴⁶. 4 maja 1897 roku poślubił Adelę Kozłowską.

Aktywności literackie

Choć w powyższej opowieści biograficznej o Celinie Treterównie, późniejszej Dominikowskiej, wielokrotnie pojawiły się wzmianki o jej zajęciach, aktywnościach i zamiłowaniach, to pragnę przedstawić je w uzupełnieniu i uporządkowaniu. W pierwszej kolejności wśród aktywności literackich Celiny Dominikowskiej należy wymienić pisane przez całe życie dzienniki i notatniki. Zapiski prowadziła od wczesnych lat młodzieńczych aż po schyłek swoich dni. Dominikowska reprezentuje kobiece zapisywanie jako „długodystansowa” diarystka. Podobna jest w wierności sporządzania diariuszowych zapisów Marii Dąbrowskiej czy Zofii Nałkowskiej. Do pisania Dominikowska podchodziła poważnie i co dla edytorów jest gratką – dokonywała relektury swoich zapisków, a później przepisywała swoje dzienniki, tworzyła do nich spisy treści, skrupulatnie numerowała strony (paginacja odautorska), nadawała tytuły częściom zapisków, dodawała cytaty z literatury. Równoległe do dzienników prowadziła notatniki, które prawdopodobnie służyły jej jako brudnopisy, bruliony, niejako „wstęp” do właściwego zapisywania. Pozostawiła po sobie kilkanaście tomów dzienników i równie dużo notatników. Jeden z nich, młodzieńczy dziennik Celiny Treterówny znajduje się w Bibliotece Narodowej w Warszawie⁴⁷. Co najmniej jeden⁴⁸ rękopis posiada w swoich zbiorach warszawskie Muzeum

⁴³ Wspomina o tym: Genealogia Polaków, Katalog Powstańców Styczniowych, hasło: Celina Dominikowska – <https://genealogia.okiem.pl/powstaniec-styczniowy/72785> [dostęp 4.03.2026].

⁴⁴ Spotykany zapis imienia, w dokumentach z epoki: Kordyan lub Kordjan. Urodzony najprawdopodobniej ok. 1869 r.

⁴⁵ *Kronika. Stypendya*, „Gazeta Lwowska” 1891, nr 23 (30 stycznia 1891), s. 3.

⁴⁶ *Egzaminy*, „Kurier Warszawski” 1893, nr 184 (6 lipca 1893), s. 5.

⁴⁷ BN, AAC, rkps 6441 II: Celina Dominikowska, *Pamiętnik z lat 1848–1849*.

⁴⁸ Być może dwa (trwa proces weryfikacji).

Narodowe⁴⁹. Pozostałe tomy dzienników i notatników znajdują się wśród dawnych zbiorów ossolińskich w Lwowskiej Narodowej Naukowej Bibliotece im. Wasyła Stefanyka⁵⁰. Dzienniki Dominikowskiej nie są łatwe do klasyfikacji i rozpoznania typologicznych, reprezentują zazwyczaj więcej niż jeden typ diariusza. Warto jednak zaznaczyć, że wśród jej zapisków wyróżnić można takie typy dziennika jak dziennik młodzieńczy, dziewczęcy⁵¹ – w którego końcowej części znajdują się zapisy lekarskie z czasów zajęć panny apteckowej, więc także – dziennik medyczny, dziennik podróży (tu także podgatunek: dziennik wakacyjny), dziennik osobisty⁵² czy fragmentami dziennik intymny⁵³.

Celina Dominikowska podejmowała także próby literackie. Pisała wiersze okolicznościowe, na uwagę zasługują szczególnie jej wiersze poruszające tematykę powstańczą. Spod jej pióra wychodziły także drobne utwory, scenki i krótkie dramaty. Jako przykład wymienić można *Pieśni szopkarzy krośniańskich*⁵⁴. Drukiem ukazał się w 1901 roku *Figlarz. Obrazek sceniczny*

⁴⁹ Muzeum Narodowe w Warszawie (dalej: MNW), rkps 274/32, Celina Dominikowska, *Dziennik Celiny z Treterów Dominikowskiej*, 1903. W MNW również prawdopodobnie (informacja w procesie weryfikacji) zachowany rękopis młodzieńczy Treterówny pt. *Pamiętniejsze dni życia mego*, rkps 274/223, liczący 14 kart. Zapiski z lat nauki na pensji we Lwowie 1843–1846.

⁵⁰ Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka im. W. Stefanyka (Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника), Oddział Rękopisów, fond 130 (Archiwum Treterów), sygn. DE-22781, DE-22782, DE-22783 oraz j.a. nr 46–137.

⁵¹ Ph. Lejeune, *Dziewczęce „ja”*. (O dziennikach panien z XIX wieku), przeł. M. Rodak, P. Rodak, „Teksty Drugie” 2003 nr 2/3, s. 192–211. Termin dziennika dziewczęcego za Lejeunem przywołuje Emilia Kolinko, która proponuje typologię dzienników kobiecych i dziewczęcych. Por. E. Kolinko, *Poufny czy kontrolowany? O typologii dziewiętnastowiecznych dzienników kobiecych i dziewczęcych*, „Teksty Drugie” 2019, nr 1, s. 321–338.

⁵² Ph. Lejeune, „*Drogi zeszycie...*”, „*drogi ekranie...*”. O dziennikach osobistych, przeł. A. Karpowicz, M. i P. Rodakowie, wybór, wstęp i oprac. P. Rodak, Warszawa 2010; P. Rodak, *Wstęp. Autobiografia i dziennik osobisty jako przedmiot badań Philippe’a Lejeune’a*, w: Ph. Lejeune, „*Drogi zeszycie...*”, „*drogi ekranie...*”. O dziennikach osobistych, s. 7–26. Zob. też: R. Zimand, *O literaturze dokumentu osobistego w ogóle a o diarystyce w szczególności*, w: tegoż, *Diarysta Stefan Ż.*, Wrocław 1990.

⁵³ W toku rozważań na temat tradycji diariuszowego notowania Elżbieta Wichrowska wyróżnia definicyjnie pojęcia: ‘publiczne’, ‘osobiste’, ‘prywatne’, a także ‘intymne’. Zob. E. Wichrowska, *Od traktatu do wyznania. Próba typologii (wybrane przykłady)*, w: tejsze, *Twoja śmierć. Początki dziennika intymnego w Polsce na przełomie XVIII i XIX wieku*, Warszawa 2012, s. 22–58. Zob. też: M. Głowiński, hasło: *Dziennik intymny*, w: *Słownik terminów literackich*, Michał Głowiński i in., red. J. Sławiński, Wrocław–Warszawa–Kraków 2008, s. 118; M. Czermińska, *Rola odbiorcy w dzienniku intymnym*, w: tejsze, *Autobiograficzny trójkąt: świadectwo, wyznanie, wyzwanie*, Kraków 2000, s. 272–294.

⁵⁴ Biblioteka Jagiellońska, *Wiersze i drobne utwory prozą przesyłane Józefowi Ignacemu Kraszewskiemu w latach 1863–1886*, sygn. 7922 III, k. 33–36.

w *dwóch odsłonach*⁵⁵. Podejmowała się tłumaczeń z języków obcych, najczęściej z francuskiego. Przełożyła komedię napisaną przez Delacoura i Paula Rogera *Zrzutka balonowa. Komedia w 1 akcie*, która ukazała się w 1878 roku we Lwowie, o czym wspomina Estreicher⁵⁶.

Jak już wspomniano, drukiem ukazała się spora część jej wspomnień i zapisków dziennikowych dotyczących zarówno czasów powstania styczniowego, jak i wspomnień związanych z Wystawą Światową w Paryżu w 1867 roku, w której Dominikowska uczestniczyła. Pojawiła się zresztą osobiście na tej wystawie. Wspomnienia te zamieszczone zostały w *Obrazkach galicyjskich* wydanych przez Jakuba Gordona w roku 1869⁵⁷. O poznaniu Gordona oraz o swoich zbiorach wspomina Dominikowska w zapiskach dziennikowych z roku 1867:

Kiedy méusiałam odejść dla zastawienia śniadania zostawiłam w mojm zastępstwie albomy i fotografie... powróciwszy dostałam od p. Gordona fotografie z jego własnoręcznym dopiskiem... potem odpowiednio starałam się go zabawiać... najpierw pokazywałam mój skarbiec... zbiory monet... pamiątek narodowych... historycznych... po objedzie znów reszcie moich zbiorów mojej własnej pracy, zbiór pieśni z 863. r. i dokumentów i ustępów tyczących się ostatniego powstania i te go tak zajęły że wciąż powtarzał „ale to pani ma skarby tutaj!” i prosił żebym mu je powierzyła, że może się da ten zbiór dać do druku u dō Brockhausa w Lipsku... żebym tylko jeszcze zebrała jakie mam piosnki i wiersze nie wydane i przysłała mu... i taki był zachwycony i wdzięczny że wyjął książkę jedną z swoich Kaukaz czyli ostatnie dni i z dopiskiem następującym: „Celinie z Orelca na pamiątkę miłych chwil spędzonych w Jej szanownym domu. J. Gordon.” ofiarował mi⁵⁸.

Spotkanie Jakuba Gordona, który „taki zachwycony i wdzięczny był” za pokazanie zbiorów („ale to pani ma skarby tutaj!”) zaowocowało w życiu Dominikowskiej publikacjami – wspomnianymi *Obrazkami galicyjskimi* oraz, co można podejrzewać na podstawie powyższego wpisu dziennikowego, Gordon przyczynił się, a może tylko zainspirował Dominikowską do wydania zbioru pieśni powstańczych, które śpiewane i grane były w konspiracji

⁵⁵ C. Dominikowska, *Figlarz. Obrazek sceniczny w dwóch odsłonach*, „Mały Świątek” 1901, R. 14, nr 1–4.

⁵⁶ K. Estreicher, hasło: ‘Delacour i Paul Roger’, w: tegoż, *Bibliografia polska XIX. stolecia* [!], t. 6: *Dopełnienia (A–O)*, s. 155.

⁵⁷ J. Gordon (Maksymilian Jatowt), *Obrazki galicyjskie*, Sanok 1869. Część tych zapisów przedrukowywana była w lwowskiej „Mrówce”, zob. przypis 21.

⁵⁸ LNNB, Oddział Rękopisów, fond 130 (Archiwum Treterów), sygn. DE-22782, C. Dominikowska, *Dziennik Celinie Dominikowskiej z lat 1864–1867 [Pamiętnik Celinie Dominikowskiej w Orelcu. Tom jedynasty]*, s. 313–314 (numeracja odautorska). Wpis z dnia 8 stycznia 1867 r.

podczas powstania i w latach popowstaniowych w towarzystwie osób zaufanych. Dominikowska wydała w 1869 roku nakładem własnym pod pseudonimem Celina z Orelca zbiór *Pieśni powstańczych z r. 1863*⁵⁹. W jednym z swoich dzienników wspomina o pisaniu książki pod tytułem *Książka dla Polek* i zamieszcza spis treści planowanej publikacji.

Dnie schodzą mi na gospodarskich zwykłych zajęciach i pisaniu książki gospodarskiej pod tytułem „*Książka dla Polek*” składa się ona z przepisów i wyciągów z najlepszych dzieł, i doświadczeń zebranych od najlepszych gospodyń. składać się będzie z następujących części:

1. Dwory na wsi.
2. Bydło, nierogaczna i drób.
3. Ogrody.
4. Kuchnia.
5. Lekarz domowy.

W przedmowie wypowiedziałam potrzebę takiej książki zawierającej wskróceniu wszystkie obowiązki gospodyń wiejskich i dedykuje ją zakładom naukowym płci żeńskiej w Krakowie i Lwowie; aby wzięły się do udzielania tych wiadomości tak niezbędnie potrzebnych. bo do dzisiaj uczą tylko po włosku, angielsku, francusku niemiecku. grać na fortepianie, śpiewać. wykładają historję, literaturę a z najpraktyczniejszej strony zaniedbują kształcić!⁶⁰

Powyższy cytowany fragment z dziennika Celiny, dedykacja planowanej książki i refleksja dotycząca stanu, a szczególnie zakresu przedmiotowego wykształcenia panien, przywodzi na myśl nieomal manifest edukacyjny. Jak dotąd nie udało się dotrzeć do rękopisu tej książki, a z posiadanych informacji wynika, że nie ukazała się drukiem.

Warto wspomnieć, że po Dominikowskiej zachowały się też listy, które należą do praktyki piśmienniczej autorki. Prowadzenie korespondencji w XIX wieku było podstawową formą komunikacji. Celina korespondowała z mężem, synem, z osobami z bliskiego kręgu znajomych. Na uwagę zasługują listy wymieniane przez szereg lat z Józefem Ignacym Kraszewskim oraz z hrabiami z Krasickich Konarskimi.

⁵⁹ C. Dominikowska [Celina z Orelca], *Pieśni powstańcze z r. 1863 zebrane i ułożone przez Celinę z Orelca*, Lipsk 1869. W zbiorze zapisano również „Cały czysty dochód przeznaczony dla Sanoczanina Syberyjczyka”. Na jednej ze stron tytułowych zapis: „Ku czci i pamięci braci naszych okrutnie pomordowanych / żywcem zakopywanych / palonych wieszanych / w Królestwie Polskiem na Litwie, Wołyniu, Podolu, Ukrainie i Żmudzi”. Zob. <https://polona.pl/item-view/af6823bb-1c40-4a25-9b4a-66d42cc170c1?page=0> [dostęp 15.01.2026].

⁶⁰ LNNB, Oddział Rękopisów, fond 130 (Archiwum Treterów), sygn. DE-22781, *Dziennik Celiny Dominikowskiej z lat 1863–1864 [Pamiętnik Celiny Dominikowskiej w Orelcu. Tom dziesiąty]*, s. 190–191 (numeracja odautorska). Wpis z dnia 11 lutego 1863 roku.

Aktywności artystyczne

Celina Dominikowska jako osoba ciekawa świata, wciąż zastanawiająca się, która z form „odpowiednie da rzeczy słowo”, była bardzo aktywna także jako artystka i kolekcjonerka. Sięgała po różne formy malarskie – od obrazów po akwarele. „Tygodnik Mód” wspominał o niej:

Zamieszkała w górzystej Galicji, młoda ta osoba w zaciszu domowym poświęca się pracy malarskiej głównie ozdobę Świątyń mającą na celu. Niedawno wykończyła Matkę Boską Bolesną, w której tyle jest cierpienia i świętości zarazem, że patrząc z odebranem wrażeniem długo rozłączyć się nie może⁶¹.

Zachowało się po niej wiele rysunków i szkiców⁶². Przy tej okazji należy wymienić prowadzone przez Dominikowską szkicowniki krzyżujące się, pokrywające i nawzajem dopełniające tematycznie z zapisami diariuszowymi. Obecnie wiadomo o dwóch zachowanych tomach. Pierwszy, młodzieńczy szkicownik Celiny Treterówny, tak jak i dziewczęcy jej dziennik, przechowywany jest w Bibliotece Narodowej w Warszawie. Nosi tytuł *Życie młodej [!] dziewczyny od 1839 roku do 1853. w Łoni*⁶³. Drugi tom to szkicownik, bardziej nawet od strony gatunkowej patrząc – album, gdyż znajdują się w nim oprócz szkiców, także wklejane ryciny i grafiki. Prowadzony był wspólnie przez różnych członków rodziny Treterów, w tym również Celinę⁶⁴. W szkicowniku zbiorowym znajdują się także rysunki członków dalszej rodziny i osób zaprzyjaźnionych z Treterami. Dominikowska zajmowała się sztuką drzeworytniczą, sztychowaniem, a niektóre źródła wspominają, że próbowała swoich sił również w litografii. Wśród prac na pograniczu szkiców i rycin na uwagę zasługują także wyjątkowe pod względem precyzji i wykonania, jeśli chodzi o tego typu prace, laurki okolicznościowe, które Dominikowska przygotowywała dla różnych osób, między innymi: dla Józefa Ignacego Kraszewskiego (kilkanaście), papieża Leona XIII czy hrabiego Wojciecha Dzieduszyckiego. Prawdopodobnie próbowała swoich sił w sztuce fotografii. Zainteresowanie fotografią potwierdzają zapisy diariuszowe. Wynika z nich, że w latach 60. XIX w. Dominikowska nabyła aparat fotograficzny.

⁶¹ *Rozmaitości*, „Tygodnik Mód” 1869, nr 8 (20 lutego 1869), s. 8.

⁶² Zob. przypis 5.

⁶³ BN, sygn. AFRys. 15/I: C. Dominikowska, [Pamiętnik rysunkowy]: [Inc.:] *Życie młodej [!] dziewczyny od 1839 roku do 1853. w Łoni*, k. 122 + 1.

⁶⁴ Zob. BN, sygn. AFRys. 16/III, *Pamiętki 1850 (Szkicownik rodziny Treterów)*, k. 41 + 4. W nim znajdują się sygnowane rysunki Celiny, m.in. k. 21r (Celina 1847, z dopiskiem „Pan Twardowski”, na doklejonej później karteczce cytat (fragment) z *Betlejem polskiego* L. Rydla), k. 22r (Celina Treter 1847, szkic z dopiskiem „Tuszowane pędzlem”).

Bardzo ciekawym etapem w życiu Dominikowskiej jest moment przechodzenia, można to nazwać „torowaniem sobie drogi” ze świata amatorskiego do kręgu artystycznego. Chodzi tu o wystawianie prac na wystawach artystycznych o zasięgu krajowym i międzynarodowym. W 1867 roku na powszechnej Wystawie Światowej w Paryżu Celina zaprezentowała okno alegoryczne – rodzaj płaskorzeźby, witraża, ekranu, jak go nazywała, który przedstawiał w sposób symboliczny główne⁶⁵ narody europejskie: Francję, Anglię, Włochy, Niemcy, Węgry i Polskę. O niespotykanych „szybach symbolicznych” Dominikowskiej pisał francuski dziennik „L'Exposition Universelle”, oficjalne czasopismo Wystawy⁶⁶. Paryską wystawę skrupulatnie opisywały również czasopisma na ziemiach polskich, które wspominały o udziale Dominikowskiej⁶⁷. Wykonane dzieło podarowała władcy Austro-Węgier Franciszkowi Józefowi I. W podziękowaniu otrzymała naszyjnik z medalionem⁶⁸. Tę pracę Dominikowskiej można określić mianem rzeźbiarsko-snyderskiej, gdyż do wykonania ekranu używała piłki i rylca. Na przygotowanie witraża poświęciła dwa lata. Na Wystawie Sztuk Pięknych we Lwowie w 1870 roku zaprezentowała drzeworyt *Pożegnanie dawnym obyczajem*⁶⁹. W późniejszym okresie Celina wykonywała różnego typu prace rękodzielnicze, szczególnie artystyczne wachlarze. W 1873 roku na Powszechnej Wystawie Światowej w Wiedniu Celina Dominikowska zaprezentowała symboliczny wachlarz z liści dębowych. W oficjalnym katalogu z Wystawy w części austriackiej, w grupie X, dotyczącej wyrobów galanteryjnych, znajduje się pod numerem 22 notatka wystawiennicza: „Dominikowska Celina, Orelec, Galizien. Fächer von Eichenblättern”⁷⁰. W 1894 roku na Powszechnej Wystawie Krajowej we Lwowie Dominikowska zaprezentowała wachlarze malowane, za które otrzymała od Komitetu Wystawy list pochwalny⁷¹. Wachlarze Dominikowskiej prezentowane były w ramach grupy XXIV: „Wytwory pracy kobiet

⁶⁵ Według przekonania Dominikowskiej.

⁶⁶ P. Bellet, *Les Vitraux symboliques De Madame Céline Dominikowska*, „L'Exposition Universelle de 1867 Illustrée” 1867, t. 2, s. 395–396.

⁶⁷ *Rozmaitości*, „Tygodnik Mód” 1869, nr 8 (20 lutego 1869), s. 8. A także: „Tygodnik Mód”, „Kurjer Warszawski” 1869, R. 49, nr 41, s. 4.

⁶⁸ J. Gordon (Maksymilian Jatowt), *Obrazki galicyjskie*, s. 49–50.

⁶⁹ Zob. *Kronika*, „Unia” 1870, R. 2, nr 60 (19 maja 1870), s. 3.

⁷⁰ *Officieller General-Catalog: Welt-Ausstellung 1873 in Wien*, Wiedeń 1873, s. 108. Grupa X obiektów wystawienniczych znajdowała się w północnej galerii poprzecznej 9b (Austria, Oesterreich). Z niem. Fächer von Eichenblättern oznacza wachlarz z liści dębu.

⁷¹ *Nagrody na wystawie lwowskiej przyznane przez komitet sędziów*. Grupa XXIV, „Kurjer Lwowski” 1894, nr 275 (4 października 1894), s. 5; *Odznaczenia przyznane wystawcom na krajowej wystawie*, „Czas” 1894, R. 47, nr 226 (5 października 1894), s. 2; *Nagrody na Wystawie Lwowskiej*. Grupa XXIV. *Praca kobiet*, „Gazeta Lwowska” 1894, R. 84, nr 243 (24 października 1894), s. 5.

w zakresie gospodarstwa domowego, robót ręcznych, wychowania i dobroczynności”.

Dominikowską można także określić mianem projektantki, gdyż na podstawie litografii Adama Leśniewskiego do *Assarmota* Klementyny Hoffmannowej stworzyła swój własny projekt planszy do gry⁷². Plansza w dwóch częściach przechowywana jest w zbiorach Biblioteki Narodowej w Warszawie⁷³. Wśród różnych prac projektowych Dominikowskiej warto zwrócić uwagę także na projekt pomnika Adama Mickiewicza, który koncepcyjnie opracowała⁷⁴. Na projekcie znalazł się podpis: „Na pomnik dla Adama. Myśl Celiny D. [.....]ajewski oddał” oraz niedokładny cytat z dedykacji dla Piotra Myszkowskiego z *Psałterza Dawidów* Jana Kochanowskiego: „Wdarłem się na skałę // Pięknęj Kalliopy // Gdzie nie było dotąd // Jeszcze polskiej stopy”⁷⁵. Na początku XX wieku, gdy Dominikowska mieszkała we Lwowie, zajmowała się także wydawaniem pocztówek według własnego projektu. Były to fotografie osób znanych, często w otoczeniu kwiatowych girland, niekiedy z podpisami. Taką informację potwierdza krótka wzmianka z 1902 roku pod tytułem *Curiosum* zamieszczona w „Kurjerze Lwowskim”⁷⁶.

Aktywności kolekcjonerskie

Dominikowska, idąc w ślady swoich przodków, także tworzyła różnego typu zbiory, i to już od wczesnej młodości. Z 1855 roku pochodzi zbiór wierszy i utworów poetyckich w różnych językach⁷⁷, które kolekcjonowała i które służyły jej prawdopodobnie również do nauki. Przy okazji swoich muzycznych zainteresowań – dużo śpiewała i grała na fortepianie, co także odnotowuje w swoich dziennikach i szkicownikach – kolekcjonowała, a także wy-

⁷² O planszach do gry zob. K. Kabacińska-Łuczak, *Gry patriotyczne w II połowie XIX i na początku XX wieku na przykładzie gry „Piast”*, „Studia Edukacyjne” 2018, nr 51, s. 99–126. K. Kabacińska-Łuczak przywołuje między innymi planszę do gry w gąskę Celiny Dominikowskiej.

⁷³ BN, sygn. R.12826/II oraz sygn. R.12827, C. Dominikowska, [*Plansza do gry w gąskę*], [1852].

⁷⁴ BN, AAC, sygn. R.12898/II, C. Dominikowska (autor wzoru), *Na pomnik dla Adama*, [między 1850 i 1899].

⁷⁵ J. Kochanowski, *Psałterz Dawidów*, Kraków 1579, s. 2. W oryginale ten fragment dedykacji brzmi: „I wdarłem się na skałę pięknęj Kalliopy // Gdzie dotychczas nie było znaku polskiej stopy”.

⁷⁶ *Curiosum*, „Kurjer Lwowski” 1902, nr 175 (26 czerwca 1902), s. 3.

⁷⁷ Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu (ZNiO), sygn. 9584/I, C. Dominikowska, *Zbiór (Odpisy) wierszy różnych autorów polskich, ruskich i niemieckich* (Celiny Dominikowskiej 1855), ze zbiorów Aleksandra Czołowskiego, s. 152 (kopie). Inny tytuł: *Zbiór wierszy Celiny Dominikowskiej*.

konywała i komponowała utwory muzyczne. Jak już wspomniano, wydała pod pseudonimem w 1869 roku zbiór *Pieśni powstańczych z r. 1863*⁷⁸.

Dominikowska jako osoba żywo doświadczająca świata i przepełniona potrzebą rejestrowania otaczającej ją rzeczywistości, chłonęła wydarzenia, okoliczności i wrażenia z powstania styczniowego. Oprócz tego, że systematycznie zapisywała kolejne strony diariusza, to mając świadomość, że żyje w czasach ważnych historycznie, zbierała i tworzyła kolekcje pamiątek dotyczących powstania. Wśród jej zbiorów znalazły się dokumenty, odezwy, druki, ogłoszenia urzędowe, wiadomości z gazet, pieczęcie Rządu Narodowego, listy, wiersze, zapiski i osobiste pamiątki powstańców oraz imponująca pod względem wielkości, licząca kilkaset sztuk, kolekcja fotografii uczestników powstania, przeważnie dowódców oddziałów⁷⁹. Wykonywała też cały szereg rysunków i szkiców powstańczych, rejestrując licznie odbywające się w Galicji nabożeństwa żałobne za poległych. Oprócz kolekcji pamiątek narodowych gromadziła także szerzej rozumiane zbiory historyczne, wśród których były między innymi: monety, pierścienie historyczne, fragmenty sztandarów krzyżackich, napoleońskich i polskich⁸⁰. Zbiory te były podstawą założonego przez Dominikowską prywatnego muzeum w Orelcu. Ważnym elementem jej zbiorów były albumy z autografami osób sławnych na polu nauki, literatury, kultury i sztuki, osób zasłużonych, w tym także powstańców styczniowych, a także członków rodziny i znajomych. Zachowały się trzy tomy albumów z autografami, które przechowywane są we Lwowie⁸¹.

Ostatnią już formą, po którą sięgnęła Dominikowska, a która nie daje się łatwo przyporządkować do żadnej z powyższych kategorii, jest zielnik⁸². Ze względu na fakt, że herbarium to kolekcja ususzonych roślin, można uznać go niejako za formę kolekcjonerską. Celina Dominikowska prowadziła herbarium w latach 1879–1907, pod koniec życia. Zielnik Dominikowskiej jest unikatowy pod tym względem, że oprócz zasuszonych roślin lub ich fragmentów zawiera bardzo skrupulatne datowanie oraz prywatne zapiski.

⁷⁸ Zob. przypis 58.

⁷⁹ Por. K. Korzon, *Fragment treterianów w Ossolineum*, s. 162.

⁸⁰ Por. W. Belcik, *Dominikowska z Treterów Celina*, s. 39.

⁸¹ LNNB, Oddział Rękopisów, fond 130 (Archiwum Treterów), sygn. DE-22784, C. Dominikowska, *Autografy zebrane przez Celinę Dominikowską m.in. E. Zoli, S. Kruszelnickiej, M. Konopnickiej, J. Kossaka i in. 1891–1907*, k. 171; sygn. DE-22786, C. Dominikowska, *Autografy zebrane przez Celinę Dominikowską z Treterów od znajomych i rodziny. 1878–1907* [*Autografy zebrane przez Celinę z Treterów Dominikowską. Tom I*], k. 53; sygn. DE-22787, C. Dominikowska, *Autografy zebrane przez Celinę Dominikowską z Treterów od znajomych i rodziny. 1844–1923*. [Album], k. 133.

⁸² LNNB, Oddział Rękopisów, fond 130 (Archiwum Treterów), sygn. DE-22825, C. Dominikowska, *Zielnik Celinę Dominikowskiej z Treterów. 1879–1907*. [*Moje Pamiątki. „Zielnik” Celinę z Treterów Dominikowskiej*], k. 113.

Zakończenie

Celina z Treterów Dominikowska to wielobarwna postać, po której zachowały się liczne źródła archiwalne i muzealne. Jej bogata spuścizna pokazuje zjawiska literacko-artystyczne charakterystyczne dla XIX wieku, takie jak: praktyka prowadzenia dzienników, osobistych zapisów w postaci notatników, prowadzenie korespondencji, szkicowników, albumów czy zielników. Różnorodne aktywności i formy, po które sięgała, wykorzystywała i przetwarzała w sposób oryginalny. Jako osoba o szczególnej świadomości historycznej starała się jak najwięcej zachować dla potomnych. Zapisywała i rejestrowała rzeczywistość, sięgając po formy służące pamięci. Nierzadko tytułowała swoje dzieła używając słów odnoszących się bezpośrednio do zapamiętywania. Jako przykład posłużyć może *Pamiętnik Lekarki w 1849 r. w Łoni* czy tytuł, który nadała zielnikowi: *Moje pamiątki*. Dominikowska jako osoba, historia jej życia oraz bogactwo form i praktyk, za pomocą których tekstualizowała rzeczywistość i opowiadała siebie, sprawia, że można myśleć o niej jako o prawdziwej „kobiecie renesansu”.

Bibliografia

Bibliografia podmiotowa

Źródła rękopiśmienne:

Muzeum Narodowe w Warszawie (MNW):

Celina Dominikowska, *Pamiętniejsze dni życia mego*, sygn. 274/223, k. 14, kartki w okładkach. Data powstania: 1846 (zakres chronologiczny 1843–1846). [sic!]

Celina Dominikowska, *Dziennik Celiny z Treterów Dominikowskiej*, rkps 274/32, 1903.

Biblioteka Narodowa w Warszawie (BN):

Celina Dominikowska, *Pamiętnik z lat 1848–1849*, rkps 6441 II, k. 31.

Celina Dominikowska, [Pamiętnik rysunkowy]: [Inc.:] *Życie młodej [!] dziewczyny od 1839 roku do 1853. w Łoni.*, sygn. AFRys. 15/I, k. 122 + 1.

Celina Dominikowska, [Plansza do gry w gąskę], sygn. R.12826/II oraz sygn. R.12827 [1852].

Celina Dominikowska (autor wzoru), *Na pomnik dla Adama*, sygn. R.12898/II, [między 1850 i 1899].

Treterowie, *Pamiętki 1850 (Szkicownik rodziny Treterów)*, sygn. AFRys. 16/III, k. 41 + 4.

Treter, Stefan z Lubomirza, *Drzewo rodowe rodziny z Lubomirza Treterów*, sygn. rkps 5580 III, Lwów dnia 24 maja 1932 r.

Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu (ZNiO):

Celina Dominikowska, Zbiór (Odpisy) wierszy różnych autorów polskich, ruskich i niemieckich (Celiny Dominikowskiej 1855), ze zbiorów Aleksandra Czołowskiego, sygn. 9584/I, s. 152 (kopie). Inny tytuł: Zbiór wierszy Celiny Dominikowskiej.

Biblioteka Jagiellońska w Krakowie (BJ):

Wiersze i drobne utwory prozą przesyłane Józefowi Ignacemu Kraszewskiemu w latach 1863–1886, sygn. 7922 III, k. 191.

[16.5.1877 / Celina Dominikowska] „Pieśni szopkarzy krośnieńskich” na k. 33–36.

Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka im. W. Stefanyka we Lwowie (L'vivs'ka natsional'na naukova biblioteka Ukrainy im. V. Stefanyka), (LNNB), Oddział Rękopisów, fond 130 (Archiwum Treterów):

Oddział Rękopisów, fond 130 (Archiwum Treterów), Celina Dominikowska, j.a. nr 46–137.

Celina Dominikowska, Dziennik Celiny Dominikowskiej z lat 1863–1864 [Pamiętnik Celiny Dominikowskiej w Orelcu. Tom dziesiąty], sygn. DE-22781, k. 367.

Celina Dominikowska, Dziennik Celiny Dominikowskiej z lat 1864–1867 [Pamiętnik Celiny Dominikowskiej w Orelcu. Tom jedynasty], sygn. DE-22782, k. 323.

Celina Dominikowska, Dziennik Celiny Dominikowskiej z 1893 r. [Wycieczki moje wakacyjne 1893.], sygn. DE-22783, k. 116.

Celina Dominikowska, Autografy zebrane przez Celinę Dominikowską m.in. E. Zoli, S. Kruszelnickiej, M. Konopnickiej, J. Kossaka i in. 1891–1907, sygn. DE-22784, k. 171.

Celina Dominikowska, Autografy zebrane przez Celinę Dominikowską z Treterów od znajomych i rodziny. 1878–1907 [Autografy zebrane przez Celinę z Treterów Dominikowską. Tom I], sygn. DE-22786, k. 53.

Celina Dominikowska, Autografy zebrane przez Celinę Dominikowską z Treterów od znajomych i rodziny. 1844–1923. [Album], sygn. DE-22787, k. 133.

Celina Dominikowska, Zielnik Celiny Dominikowskiej z Treterów. 1879–1907. [Moje Pamiętki. „Zielnik” Celiny z Treterów Dominikowskiej], sygn. DE-22825, k. 113.

Źródła drukowane:

Dominikowska Celina [Celina z Orelca] (1869), *Pieśni powstańcze z r. 1863 zebrane i ułożone przez Celinę z Orelca*, Lipsk: Zakład litograficzny C.C. Röder.

Dominikowska Celina (1869), XI. *Okólnik Grekowicza*, w: J. Gordon (red.), *Obrazki galicyjskie*, Sanok: Nakładem Karola Pollaka, s. 139–141.

Dominikowska Celina (1869), XI. *Ucieczka Niemiry*, w: J. Gordon (red.), *Obrazki galicyjskie*, Sanok: Nakładem Karola Pollaka, s. 142.

Dominikowska Celina (1901), *Figlarz. Obrazek sceniczny w dwóch odsłonach*, „Mały Świątek”, R. 14, nr 1–4.

Gordon Jakub (Maksymilian Jatowt) (1869), *Obrazki galicyjskie*, Sanok: Nakładem Karola Pollaka.

Kochanowski Jan (1579), *Psalterz Dawidów*, Kraków: Drukarnia Łazarzowa, s. 2.
Officieller General-Catalog: Welt-Ausstellung 1873 in Wien, Wiedeń 1873, s. 108.

Czasopisma z epoki:

Bellet Paul (1867), *Les Vitraux symboliques De Madame Céline Dominikowska*, „L'Exposition Universelle de 1867 Illustrée”, t. 2, s. 395–396.

Dominikowska Celina (1870), *Kronika*, „Unia”, R. 2, nr 60 (19 maja 1870), s. 3.

Dominikowska Celina (1893), *Egzaminy*, „Kurier Warszawski”, nr 184 (6 lipca 1893), s. 5.

Dominikowska Celina (1902), *Curiosum*, „Kurjer Lwowski”, nr 175 (26 czerwca 1902), s. 3.

Kronika. Stypendya (1891), „Gazeta Lwowska”, nr 23 (30 stycznia 1891), s. 3.

Nagrody na wystawie lwowskiej przyznane przez komitet sędziów. Grupa XXIV (1894), „Kurjer Lwowski”, nr 275 (4 października 1894), s. 5.

Nagrody na Wystawie Lwowskiej. Grupa XXIV. Praca kobiet (1894), „Gazeta Lwowska”, R. 84, nr 243 (24 października 1894), s. 5.

Odnaczenia przyznane wystawcom na krajowej wystawie (1894), „Czas”, R. 47, nr 226 (5 października 1894), s. 2.

Rozmaitości (1869), „Tygodnik Mód”, nr 8 (20 lutego 1869), s. 8.

„Tygodnik Mód” (1869), „Kurier Warszawski”, R. 49, nr 41, s. 4.

Bibliografia przedmiotowa

Arabas Iwona (2006), *Apteczki domowe w polskich dworach szlacheckich. Studium z dziejów kultury zdrowotnej*, Warszawa: Instytut Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk, s. 69–70.

Belcik Wanda (2015), *Dominikowska z Treterów Celina*, w: *Słownik biograficzny twórców oświaty i kultury XIX i XX wieku Polski południowo-wschodniej. Suplement*, red. K. Szmyd, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, s. 39–40.

Czermińska Małgorzata (2000), *Rola odbiorcy w dzienniku intymnym*, w: M. Czermińska, *Autobiograficzny trójkąt: świadectwo, wyznanie, wyzwanie*, Kraków: Universitas, s. 272–294.

Doroszewski Witold [red.] (1964), *Słownik języka polskiego*, t. 4, Warszawa: Wiedza Powszechna.

Estreicher Karol (1881), hasło: ‘Dominikowska z Treterów’, w: K. Estreicher, *Bibliografia polska XIX. stolecia* [!], t. 6: *Dopełnienia (A–O)*, Kraków: Akademia Umiejętności, s. 168.

Estreicher Karol (1881), hasło: ‘Delacour i Paul Roger’, w: K. Estreicher, *Bibliografia polska XIX. stolecia* [!], t. 6: *Dopełnienia (A–O)*, Kraków: Akademia Umiejętności, s. 155.

Głowiński Michał, hasło: *Dziennik intymny*, w: *Słownik terminów literackich*, red. J. Sławiński, Wrocław–Warszawa–Kraków 2008: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 118.

- Imionospis poległych i straconych ofiar powstania roku 1863 i 1864*, zebrał i ułożył H. Stupnicki, Lwów 1865: nakładem i drukiem M.F. Poremby, s. 76–77.
- Kabacińska-Luczak Katarzyna (2018), *Gry patriotyczne w II połowie XIX i na początku XX wieku na przykładzie gry „Piast”*, „Studia Edukacyjne”, nr 51, s. 99–126.
- Kolinko Emilia (2019), *Poufny czy kontrolowany? O typologii dziewiętnastowiecznych dzienników kobiecych i dziewczęcych*, „Teksty Drugie”, nr 1, s. 321–338.
- Korzon Krystyna (1990), *Fragment treterianów w Ossolineum*, „Ze Skarbca Kultury: półrocznik Zakładu Narodowego im. Ossolińskich”, z. 50, s. 162–163.
- Lejeune Philippe (2003), *Dziewczęce „ja”*. (O dziennikach panien z XIX wieku), przeł. M. Rodak, P. Rodak, „Teksty Drugie”, nr 2/3, s. 192–211.
- Lejeune Philippe (2010), *„Drogi zeszycie...”*, „drogi ekranie...”. O dziennikach osobistych, przeł. A. Karpowicz, M. i P. Rodakowie, wybór, wstęp i oprac. P. Rodak, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Minkowiecki Edward (1888), *Wykaz pseudonimów używanych przez autorów polskich*, Warszawa: Księgarnia Nakładowa S. Lewentala (Warszawa), s. VII oraz s. XIX.
- Rodak Paweł (2010), *Wstęp. Autobiografia i dziennik osobisty jako przedmiot badań Philippe’a Lejeune’a*, w: Ph. Lejeune, „Drogi zeszycie...”, „drogi ekranie...”. O dziennikach osobistych, przeł. A. Karpowicz, M. i P. Rodakowie, wybór, wstęp i oprac. P. Rodak, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego s. 7–26.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 5 [Kutowa-Malczyce], red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1884: Nakładem Władysława Walewskiego (Warszawa, Druk „Wieku”), s. 714.
- Wichrowska Elżbieta (2012), *Od traktatu do wyznania. Próba typologii (wybrane przykłady)*, w: E. Wichrowska, *Twoja śmierć. Początki dziennika intymnego w Polsce na przełomie XVIII i XIX wieku*, Warszawa: Wydawnictwo Spectrum Press, s. 22–58.
- Wichrowska Elżbieta (2018), *Szkicownik jako dokument autobiograficzny (XVIII/XIX wiek)*, „Teksty Drugie”, nr 6, s. 54–76.
- Wichrowska Elżbieta (2023), *Zapisy codzienności... O dziewiętnastowiecznych dziennikach choroby i osobistych szkicownikach malarskich*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Zespół: Treteri, (Treterowie), w: *Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie: przewodnik po zasobie archiwalnym*, oprac. A. Krochmal, Warszawa 2005: Warszawa: Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych. Wydział Wydawnictw Przemysł: Archiwum Państwowe, s. 355.
- Zimand Roman (1990), *O literaturze dokumentu osobistego w ogóle a o diarystyce w szczególności*, w: R. Zimand, *Diarysta Stefan Ż.*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Źródła internetowe

- Dominikowska Celina [Celina z Orelca], *Pieśni powstańcze z r. 1863 zebrane i ułożone przez Celinę z Orelca*, Lipsk 1869; Zob. <https://polona.pl/item-view/af6823bb-1c40-4a25-9b4a-66d42cc170c1?page=0> [dostęp 15.01.2026].

- Filipek Magdalena, hasło: *Dominikowska Celina (m.in. biogram)*, w: Baza Archiwum Kobiet, <https://www.archiwumkobiet.pl/autor/dominikowska-celina> [dostęp 15.01.2026].
- Genealogia Polaków, Katalog Powstańców Styczniowych, hasło: Celina Dominikowska – <https://genealogia.okiem.pl/powstaniec-styczniowy/72785> [dostęp 15.01.2026].
- Hasło: 'Celina Dominikowska', w: serwisie Polona.pl: <https://polona.pl/objects?searchCategory=objectSets&page=0&size=24&sort=RELEVANCE&searchLike=celina%20Dominikowska> [dostęp 15.01.2026].
- Szkicownik młodzieńczy: <https://polona.pl/item-view/0a4be063-cc58-4059-87ea-02ff2d5b0356?page=14> [dostęp 4.01.2026].

Celina Dominikowska, née Treter (1830–1908?):
Her Literary and Artistic Endeavours.
An Unwritten Biography

Abstract

This article introduces Celina Dominikowska, née Treter (1830–1908?), a figure largely overlooked today despite her significant contribution to the cultural history of nineteenth-century Poland. A diarist, painter, amateur artist, collector, and social and patriotic activist, Dominikowska regarded the recording of reality in various forms as both a daily practice and a means of self-expression and preserving memory. Raised in a family deeply rooted in archival and literary traditions, she developed a remarkably diverse range of creative and documentary activities. She kept diaries, notebooks, sketchbooks, and a herbarium; wrote poetry and translations; produced visual artworks; and collected objects associated with the national past. A particularly important place in her biography is occupied by her involvement in the January Uprising and by the creation of a private museum in Orelec, where her patriotic commitments found lasting expression. Drawing on archival and source-based research, this article examines Dominikowska's multifaceted literary, artistic, and collecting practices, reconstructing the life and work of a woman who tirelessly sought forms through which to document herself, her experiences, and the world around her.

Keywords: Celina Dominikowska née Treter, women's history, diary writing, artistic activity, literary activity, collecting practices